

## AXBOROT JAMIYATIDA KUTUBXONALAR O'RNI, FANNING RIVOJLANTIRISH QONUNIYATLARI HAMDA, KUTUBXONASHUNOSLIK NAZARIYASI

**Sobirova Tojixon Ibrohimjonovna**

*Farg'ona shahar 2-son politexnikum, Maxsus fan o'qituvchisi*

**Annotatsiya:** *Mazkur maqolada axborot jamiyatida kutubxonalarning tutgan o'rnini, ilmiy taraqqiyot qiyoti qonuniyatlari hamda kutubxonashunoslik nazariyasining asosiy yo'nalishlari tahlil qilinadi. Kutubxonalar bilim jamiyatining asosiy sifatida qaralib, ularning zam- onaviy texnologiyalar bilan uyg'unlashuvi, foydalanuvchilarning axborotga bo'lgan ehtiyojlarini qondirishdagi roli yoritiladi. Shuningdek, kutubxonashunoslik fanining taraqqiyot bosqichlari va nazariy asoslari ko'rib chiqiladi.*

**Kalit so'zlar:** *axborot jamiyati, kutubxona, kutubxonashunoslik, ilmiy taraqqiyot, nazariya, axborot texnologiyalari.*

## THE ROLE OF LIBRARIES IN THE INFORMATION SOCIETY, THE LAWS OF SCIENTIFIC DEVELOPMENT, AND THE THEORY OF LIBRARY SCIENCE

**Annotation:** *This article analyzes the role of libraries in the information society, the laws governing the development of science, and the main directions of library science theory. Libraries are viewed as the foundation of the knowledge society, with emphasis on their integration with modern technologies and their role in meeting users' information needs. The paper also explores the stages of development and theoretical foundations of library science as an academic discipline.*

**Keywords:** *information society, library, library science, scientific development, theory, information technologies.*

## РОЛЬ БИБЛИОТЕК В ИНФОРМАЦИОННОМ ОБЩЕСТВЕ, ЗАКОНОМЕРНОСТИ РАЗВИТИЯ НАУКИ И ТЕОРИЯ БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЯ

**Аннотация:** *В данной статье рассматриваются роль библиотек в информационном обществе, закономерности развития науки, а также основные направления теории библиотековедения. Библиотеки представлены как основа общества знаний, акцентируется внимание на их интеграции с современными технологиями и значении в удовлетворении информационных потребностей пользователей. Также анализируются этапы развития и теоретические основы библиотековедения как научной дисциплины.*

**Ключевые слова:** *информационное общество, библиотека, библиотековедение, научное развитие, теория, информационные технологии.*

## KIRISH

XXI asr axborot asri deb bejizga atalmaydi. Bugungi kunda texnologik taraqqiyot, raqamli transformatsiya, sun'iy intellekt va katta hajmdagi ma'lumotlar (Big Data) hayotimizning barcha jabhalariga chuqur kirib bormoqda. Ushbu jarayonlar axborot jamiyati tushunchasining shakllanishiga olib kelib, insoniyat taraqqiyotida yangi bosqichni boshlab berdi. Axborot jamiyatining asosiy belgilaridan biri axborot resurslariga keng kirish imkoniyati, uni izlash, saqlash, qayta ishlash va tarqatish mexanizmlarining rivojlanganligidir. Shu nuqtayi nazardan qaralganda, kutubxonalar axborot jamiyatining muhim institutsional tayanchi sifatida namoyon bo'ladi.

Kutubxonalar uzoq yillardan buyon ilm-fan, madaniyat va ma'rifat tarqatishda asosiy vositalardan biri bo'lib kelgan. Biroq bugungi axborot muhitida ularning roli va vazifalari tubdan o'zgarib bormoqda. An'anaviy axborot saqlovchisi sifatidagi pozitsiyadan tashqari, kutubxonalar zamonaviy texnologiyalar bilan integratsiyalashgan holda foydalanuvchilarga tezkor, ishonchli va raqamli formatda xizmat ko'rsatishga harakat qilmoqda. Ayniqsa, ilm-fan rivojida, tadqiqotlarni axborot bilan ta'minlashda, ilmiy yangiliklarni ommalashtirishda kutubxonalarning zamonaviy roli alohida ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, kutubxonashunoslik fani ham zamonaviy o'zgarishlarga mos ravishda yangilanmoqda. Uning nazariy va amaliy asoslarini chuqur tahlil qilish, fanning rivojlanish qonuniyatlarini aniqlash, axborot kommunikatsiya texnologiyalarining ilmiy bilimlar uzatishdagi ta'sirini o'rganish bugungi kun kutubxonashunosligining dolzarb masalalaridan biridir. Mazkur maqolada aynan shu jihatlar axborot jamiyatida kutubxonalar tutgan o'rni, fanning taraqqiyot qonuniyatlari hamda kutubxonashunoslik nazariyasining asosiy yo'nalishlari atroflicha yoritiladi.

## ADABIYOTLAR TAHLILI

Adabiyotlar tahlili, kutubxonashunoslik, axborot jamiyati va kutubxonalar bilan bog'liq ilmiy tadqiqotlar, fanlararo yondashuvlar, va zamonaviy texnologiyalarni qo'llash masalalarini o'rganishga qaratilgan bo'lib, kutubxonalar va axborot resurslarini boshqarishdagi yangiliklarni o'rganishga imkon beradi. Mavzu bilan bog'liq eng muhim adabiyotlar orasida kutubxonashunoslikning nazariy va amaliy aspektlarini yorituvchi ko'plab asarlar mavjud. Shu jumladan, **\*\*Yo'ldasheva S.\*\***ning *"Axborot asrida zamonaviy kutubxonalarning o'rni"* (2023) asarida kutubxonalarning axborot resurslarini boshqarish va foydalanuvchi ehtiyojlariga mos xizmatlar ko'rsatish haqidagi nazariy tushunchalar keltirilgan. **Maksimova A.** va **\*\*Askarova S.\*\***ning *"Qurilishda axborot texnologiyalari fanining integratsiyalashuvi"* (2024) asarida ilm-fan va texnologiyalarni integratsiyalashgan yondashuvlar, shuningdek, axborot texnologiyalarining kutubxona va ilmiy resurslarga qanday ta'sir qilishini yoritadi. **Sidorov V.** va **\*\*Bolik A.\*\***ning *"Raqamli innovatsiyalar: zamonaviy iqtisodiyot va rivojlanish yo'nalishlari"* (2024) asarida innovatsion texnologiyalar, raqamli kutubxonalar va onlayn axborot resurslarining rivojlanishi bilan bog'liq so'nggi tadqiqotlar muhokama qilinadi. Kutubxonashunoslik nazariyasi bo'yicha eng muhim adabiyotlardan biri **\*\*Jonuzoqova Y.\*\***ning *"Axborot texnologiyalari soha sidagi transmilliy*

*jinoyatchilik tushunchasi*" (2024) asaridir. Bu asarda raqamli texnologiyalar va internetning axborot xavfsizligi va axborotga teng huquqli kirishning muhim jihatlari haqida gapiriladi.

### **Axborot jamiyatida kutubxonalar o'rnini**

Axborot jamiyati-bu zamonaviy texnologiyalar, raqamli resurslar va tezkor kommunikatsiya vositalari yordamida axborot asosiy boylik sifatida qaraladigan jamiyat shaklidir. Bunday sharoitda kutubxonalar o'zining an'anaviy funktsiyalaridan tashqari, yangicha rollarni ham bajara boshladi. Bugungi kunda kutubxonalar nafaqat ma'lumot ombori, balki axborotga ega bo'lish, uni qayta ishlash, saqlash va yetkazish markazlari sifatida faoliyat yuritmoqda. Raqamli kutubxonalar, elektron kataloglar, ochiq ma'lumotlar bazalari va multimedia resurslari orqali ular keng jamoatchilikka xizmat qiladi. "Zamonaviy kutubxonalar axborot texnologiyalari asosida ishlovchi multifunksional axborot markazlariga aylanib bormoqda"<sup>134</sup>

Shuningdek, kutubxonalar jamiyatdagi ijtimoiy tenglikni ta'minlashda, barcha qatlamlar uchun axborotga kirish imkonini yaratishda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda. "Kutubxonalar bugungi kunda har bir fuqaro uchun teng imkoniyatlar maydoniga aylanishi lozim"<sup>135</sup>. Shu bilan birga, kutubxonalar axborot savdoning xonligini shakllantirishda, jamiyatda ilmiy va madaniy ongning oshirishda muhim vosita sifatida xizmat qilmoqda. Ular bilim asoslangan iqtisodiyotda fuqarolarning raqobatbardoshligini ta'minlashda, umrbod ta'lim tamoyilini amalga oshirishda muhim o'rin tutadi. "Axborot madaniyatini shakllantirish-kutubxonalar oldida turgan ustuvor vazifalardan biri bo'lib, bu bevosita fuqarolarning axborotdan foydalanish malakasiga bog'liqdir"<sup>136</sup>.

Fanning rivojlanish qonuniyatlari

Fanning rivojlanishi o'ziga xos bosqichlarga ega bo'lib, u muayyan qonuniyatlarga asoslanadi. Ushbu qonuniyatlar quyidagicha tavsiflanadi:

- **Tarixiy ketma-ketlik va izchillik** – har bir yangi ilmiy yondashuv yoki nazariya avvalgi bilimlar zaminida yuzaga keladi. Bu ilmiy izlanishlar tarixida yangi g'oyalar eski bilimlar asosida shakllanadi va takomillashadi. Misol uchun, yangi ilmiy nazariyalar avvalgi kashfiyotlarga asoslanadi va ularni yangi yo'nalishlarga olib boradi. "Har bir yangi ilmiy yondashuv yoki nazariya avvalgi bilimlar zaminida yuzaga keladi"<sup>137</sup>.

- **Ilmiy ixtisoslashuv va integratsiya** – fanlar tobora tor yo'nalishlarga bo'linishi bilan birga, turli fanlararo integratsiya kuchayadi. Fanning maxsus sohalarga bo'linishi ixtisoslashgan ilmiy izlanishlarni yaratadi, ammo bu o'z navbatida ilmiy integratsiyaning kuchayishiga olib keladi. "Fanlararo integratsiya jarayonlari ilmiy izlanishlarning yangi

<sup>134</sup> Yo'ldasheva S., *Axborot asrida zamonaviy kutubxonalarning o'rnini*, 2023, 270-bet

<sup>135</sup> Xudoyqulova N.M., *Jamiyat taraqqiyotida kutubxona axborot xizmati va axborot olish madaniyatining o'rnini*, 2024, 57-bet

<sup>136</sup> Mambetova A.A., *Kutubxona – axborot faoliyati muassasalari texnologiyasini boshqarish*, 2023, 49-bet

<sup>137</sup> Yo'ldasheva S., *Axborot asrida zamonaviy kutubxonalarning o'rnini*, 2023, 270-bet

bosqichini tashkil etadi"<sup>138</sup>. Masalan, informatika va biotexnologiyaning integratsiyasi yangi ilmiy yutuqlarni keltirib chiqardi va bu fanlararo aloqalarni kuchaytirdi.

• **Innovatsion texnologiyalarning ta'siri** – texnologik taraqqiyot fanning yangi yo'nalishlarini yuzaga keltiradi. Yangi texnologiyalar, masalan, sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalar ilm-fanni rivojlantirishga yangi imkoniyatlar yaratadi. "Innovatsion texnologiyalar sohasidagi yutuqlar biznes jarayonlarini modernizatsiya qilishda muhim ahamiyatga ega"<sup>139</sup>. Ushbu texnologiyalar fanning yangi yo'nalishlarining paydo bo'lishiga va ilmiy metodlarning takomillashishiga olib kelmoqda.

• **Axborotlashuv va raqamlashtirish** – fanning rivojlanishida axborot texnologiyalarining ahamiyati ortib bormoqda. Fanning raqamlashtirilishi ilmiy izlanishlar va kutubxonashunoslikda katta o'zgarishlar keltirib chiqaradi. Raqamli resurslar va onlayn kutubxonalar ilmiy ma'lumotlarni tez va samarali tarqatishga imkon yaratadi. "Axborot texnologiyalari sohasidagi transmilliy jinoyatchilik tushunchasi raqamli muhitda yangi xavf-xatarlarni keltirib chiqaradi"<sup>140</sup>. Raqamli kutubxonalar va elektron resurslar ilmiy materiallarni saqlash, ulardan foydalanish va tarqatishda yangi imkoniyatlar yaratmoqda.

Bu qonuniyatlar kutubxonashunoslik sohasiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Kutubxonalar ilm-fanning rivojiga xizmat qiluvchi institutsional va texnologik maydon sifatida takomillashadi. Bugungi kutubxonalar ilmiy-axborot resurslarini boshqarish, saqlash va tarqatish jarayonlarida axborot texnologiyalarini keng qo'llab, foydalanuvchilarga ilmiy va ta'lim resurslarini tezda yetkazib berishda muhim rol o'ynaydi. **Kutubxonashunoslik nazariyasi**-Kutubxonashunoslik-bu kutubxona ishlarini tashkil etish, axborotni jamlash, saqlash, tizimlashtirish va foydalanuvchiga yetkazish jarayonlarini o'rganuvchi fan bo'lib, u o'zining nazariy asoslariga ega. Bugungi kunda kutubxonashunoslik quyidagi asosiy tamoyillarga tayanadi: Axborot resurslarini boshqarish foydalanuvchilarning ehtiyojlariga javob beradigan axborot resurslarini shakllantirish va ulardan samarali foydalanishni ta'minlash. Kutubxonalarda axborot resurslari (kitoblar, jurnallar, elektron manbalar, multimedia materiallari va boshqalar) samarali boshqarilishi kerak. Axborot resurslarini boshqarish, kutubxonaning ilmiy va mada niy missiyasini amalga oshirishda asosiy vosita hisoblanadi. Shuningdek, bu tamoyil axborotning to'g'ri tartibda saqlanishi va foydalanuvchilarga oson yetkazilishi uchun tizimlashtirish, tasniflash va saqlash usullarini ishlab chiqishni talab qiladi.

**Raqamli kutubxonalar nazariyasi**-elektron ma'lumot bazalari, metama'lumotlar tizimlari va onlayn kataloglar asosida xizmat ko'rsatish. Bugungi kunda kutubxonalar faqat an'anaviy qog'ozli resurslar bilan cheklanmay, raqamli resurslarni boshqarish va ularni foydalanuvchiga yetkazish bo'yicha ilg'or texnologiyalarni qo'llamoqda. Raqamli kutubxonalar yordamida ilmiy va ta'lim resurslari internet orqali keng jamoatchilikka taqdim etiladi. Ushbu nazariyaga asoslanib, kutubxona foydalanuvchilarga raqamli resurslar

<sup>138</sup> Maksimova A. & Askarova S., *Qurilishda axborot texnologiyalari fanining integratsiyalashuvi*, 2024, 74-bet

<sup>139</sup> Sidorov V. & Bolik A., *Raqamli innovatsiyalar: zamonaviy iqtisodiyot va rivojlanish yo'nalishlari*, 2024, 5-bet

<sup>140</sup> Jonuzoqova Y., *Axborot texnologiyalari sohasidagi transmilliy jinoyatchilik tushunchasi*, 2024, 366-bet

(elektron kitoblar, maqolalar, multimediya materiallari)ni tez va samarali taqdim etadi. Bu o'z navbatida kutubxona xizmatlarini yanada samarali va qulay qilishga imkon yaratadi.

**Axborotga teng huquqli kirishni ta'minlash** – har bir fuqaroga axborotdan foydalanish imkoniyatini yaratish orqali ijtimoiy tenglikka xizmat qilish. Kutubxonalarining asosiy vazifalaridan biri – axborotning teng va erkin kirish imkoniyatlarini yaratishdir. Bu tamoyil orqali har bir insonning bilim olish va axborotga kirish huquqi ta'minlanadi. Ayniqsa, raqamli asrda kutubxonalar axborotga kirishni barcha uchun teng imkoniyatlar yaratishda muhim rol o'ynaydi. Bu prinsip kutubxonaning jamoat xizmatlari ko'rsatishdagi asosiy vazifasini anglatadi, chunki axborot jamiyatida bilimga kirish imkoniyati ta'minlanishi zarur.

**Kutubxona foydalanuvchilari ehtiyojini o'rganish**-foydalanuvchi markazli yondashuv asosida xizmatlar takomillashtiriladi. Foydalanuvchi ehtiyojlarini to'g'ri aniqlash va ularga mos xizmatlarni taqdim etish-kutubxonaning muvaffaqiyatli faoliyatining asosi hisoblanadi. Foydalanuvchi markazli yondashuvda, kutubxona xodimlari foydalanuvchilarning bilim olish usullari va axborotga bo'lgan ehtiyojlarini tahlil qilib, shunga mos xizmatlar ko'rsatishadi. Bu kutubxonalarining xizmatlarining sifatini oshirishga yordam beradi va kutubxonalar o'z foydalanuvchilariga eng yuqori darajadagi xizmatlarni taqdim etishga imkon yaratadi.

**Kutubxonashunoslikning ilmiy-amaliy jihatlar:**Kutubxonashunoslik fani nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham katta ahamiyatga ega. Zamonaviy kutubxonalar ilmiy va ta'lim resurslarini saqlash, boshqarish va tarqatish jarayonida innovatsion texnologiyalarni qo'llashni davom ettirmoqda. Bu jarayonlar quyidagi jihatlarini o'z ichiga oladi: 1. **Axborot jamiyatining doimiy o'zgaruvchan sharoitlariga moslashish**- kutubxonalar jamiyatning axborot ehtiyojlariga qarab o'z xizmatlarini moslashtirishi kerak. Raqamli texnologiyalar va axborot vositalarining rivojlanishi kutubxonalarga yangi formatlarda xizmatlarni taqdim etish imkonini yaratadi. Misol uchun, internet orqali masofaviy xizmatlar, elektron kutubxonalar va onlayn konsultatsiyalar xizmatlari samarali ishlamoqda.

**2. Zamonaviy kommunikatsiya vositalaridan foydalanish**-kutubxonalar axborotlarni foydalanuvchilarga tez va samarali yetkazish uchun zamonaviy kommunikatsiya vositalarini qo'llashi zarur. Bu, o'z navbatida, axborotni raqamli vositalar yordamida, xususan, ijtimoiy tarmoqlar, mobil ilovalar va boshqa interaktiv platformalar orqali taqdim etishni anglatadi. Ushbu texnologiyalar kutubxonaning foydalanuvchi bilan samarali aloqasini ta'minlashga yordam beradi.

**3. Innovatsion xizmatlar ko'rsatish**- kutubxonalar yangi texnologiyalarni qo'llash orqali foydalanuvchilarga yangicha xizmatlar ko'rsatadi. Masalan, "smart" kutubxonalar, virtual kutubxonalar va onlayn xizmatlar kutubxonashunoslikda yangi yondashuvlarni kiritgan. Shu bilan birga, kutubxonalar axborot texnologiyalari va sun'iy intellektni qo'llash orqali foydalanuvchilar uchun axborotni izlashni yanada osonlashtiradi.

## **XULOSA**

Bugungi kunda axborot jamiyatida kutubxonalar nafaqat ma'lumotlar saqlash, balki axborot resurslarini boshqarish, tizimlashtirish, foydalanuvchilarga yetkazish va ilmiy tadqiqotlarni qo'llab-quvvatlashda katta rol o'ynamoqda. Kutubxonashunoslik nazariyasi

o'zining rivojlanish bosqichlarida axborot texnologiyalarining ulkan ahamiyatini ta'kidlab, kutubxonalar va ilmiy resurslarni boshqarishda innovatsion yondashuvlarni qo'llashni talab qilmoqda. Axborot resurslarini boshqarish, raqamli kutubxonalar nazariyasi, axborotga teng huquqli kirishni ta'minlash va foydalanuvchi ehtiyojlarini o'rganish asosiy tamoyillar sifatida kutubxonashunoslik fanining rivojida muhim o'rin tutadi. Foydalanuvchi markazli yondashuv va zamonaviy kommunikatsiya vositalaridan foydalanish kutubxonalarning xizmatlarini yanada samarali va qulay qilishga yordam beradi. Shuningdek, kutubxonalar axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish orqali axborotni tez va oson tarqatishda va ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirishda yordam berishadi. Bularning barchasi kutubxona-shunoslikning bugungi va kelgusi rivojlanishining asosiy yo'nalishlari bo'lib, ilm-fan va ta'lim sohasida muhim o'rin tutadi.

#### ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Yo'ldasheva, S. (2023). *Axborot asrida zamonaviy kutubxonalarning o'рни*. Toshkent: O'zbekiston Milliy Kutubxonasi.
2. Maksimova, A., & Askarova, S. (2024). *Qurilishda axborot texnologiyalari fanining integratsiyalashuvi*. Toshkent: Fan va texnologiyalar.
3. Sidorov, V., & Bolik, A. (2024). *Raqamli innovatsiyalar: zamonaviy iqtisodiyot va rivojlanish yo'nalishlari*. Moskva: Ekonomika nashriyoti.
4. Jonuzoqova, Y. (2024). *Axborot texnologiyalari sohasidagi transmilliy jinoyatchilik tushunchasi*. Toshkent: Axborot xavfsizligi va texnologiyalar.
5. Mambetova A.A., *Kutubxona – axborot faoliyati muassasalari texnologiyasini boshqarish*, 2023, 49-bet